

DENYS CZYK

Berdiański Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny*

Powieści Pantelejmona Kulisza i Waltera Scotta z początkowego okresu ich twórczości: typologia psychologizmu

Early Novels by Panteleimon Kulish and Walter Scott
the Typology of Psychologism

Abstract

The article revealed the level of correlation between the poetics of the novel *Mykhailo Charnyshenko, or Little Russia Eighty Years Ago* by Panteleimon Kulish and historical novels *Waverley; or, 'Tis Sixty Years Since*, *Rob Roy* by Sir Walter Scott. Typological and intertextual similarities in the texts, peculiarities of the authors' historisophy, and psychoanalytic foundation of works are analyzed in the article. The article argues that novels by P.Kulish and W.Scott are fundamentally of a psychological nature. The strong characteristic traits displayed in the images of parents in the works is interpreted as an artistic copy of writers' memories of their parents. The disobedience motive in the novels is archetypal and also reflects the authors' feelings of irreconcilable conflict with parents. *Mykhailo Charnyshenko, or Little Russia Eighty Years Ago* by P. Kulish is a conditional historical novel with the individual author's interpretation of the history of Ukraine in the 2nd half of the 18th century. As W. Scott, P. Kulish creates his own historical myth, presenting the admiration of antiquity and frank sympathy to old customs. W. Scott synthesizes the history of the country witnessing their faith in the need for union of the Kingdom of Great Britain, whose power in the cultural and political union of Scotland and England. P. Kulish also stresses the inevitability of Cossack liberties' loss and loyalty which need to adapt to new conditions and conventions in the Russian empire.

typology, intertextuality, the disobedience motive, psychologism, historicism, conflict

* Katedra Literatury Obcej i Teorii Literatury
Berdiański Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny (Ukraina)
Чик Денис Чабович
вул. С. Петлюри, буд. 18, кв. 53,
м. Кременець Тернопільська обл. Україна 47004
e-mail: dennys@meta.ua; denyschuk@ukr.net

1.

Pierwsze powieści z początkowego okresu twórczości Pantelejmona Kulisza badacze często oceniają jako wprowadzenie do jego dojrzałego pisarstwa. Wskazują przede wszystkim na pierwszą rosyjskojęzyczną powieść *Michał Czarnyszenko albo Małorosja osiemdziesiąt lat temu* (Михайло Чарнышенко, или Малороссия восемьдесят лет назад, napisana w 1842 r., wydrukowana w 1843 r.), którą porównuje się z kolei z powieścią z dojrzałego okresu jego pisarstwa, tj. *Czarna Rada* (Чорна рада). Zestawiając oba utwory, badacze koncentrują uwagę przede wszystkim na błędach młodego, niedoświadczonego pisarza.

Utwór *Michał Czarnyszenko*... bywa rozpatrywany jako poszukiwanie przez początkującego pisarza własnej drogi twórczej. Niemalą znaczącą postacią w tych poszukiwaniach wydaje się osoba Waltera Scotta — anglojęzycznego pisarza, który stał się inspiracją dla Pantelejmona Kulisza. Ukraiński powieściopisarz w jednoznaczny sposób naśladuje bowiem styl Waltera Scotta, co po dzień dzisiejszy nie zostało dość szczegółowo opracowane — brakuje literaturoznawczych badań podejmujących ten temat. Jedyna wzmianka o charakterze komparatystycznym dotycząca analogii pomiędzy utworami Kulisza i Scotta występuje w pracach Borysa Najmana (Нейман 1927) i Roksany Bagrij (Багрич 1993). Wyżej wymienieni badacze zwrócili uwagę na wpływ stylu szkockiego powieściopisarza na całokształt *Czarnej Rady*. Oprócz wskazanych prac powstał także artykuł zatytułowany *Powieść Waltera Scotta z ukraińskiej przeszłości* Wiktora Pietrowa. Nie jest on jednak poświęcony porównaniom typologicznym; to analiza folklorystycznego podłoża utworu i postaci Czarnyszenki będącej prototypem „**zbędnego człowieka**” w rosyjskiej literaturze lat 50. XIX wieku. *Powieść Waltera Scotta*... zawiera także omówienie systemu obrazów i tematyki utworu składających się na świat przedstawiony powieści. Pietrow zestawia ze sobą powieść Kulisza, folklorystyczne źródła i twórczość niemieckich pisarzy epoki Romantyzmu. Wyróżnia przede wszystkim postać niemieckiego pisarza Novalisa i podkreśla znaczenie jego utworu *Heinrich von Ofterdingen*, w którym, tak jak i w utworze Kulisza, stawia się akcent na połączeniu „tematu pieśni i tematu dziewczyny” (Петров 2013: 286).

W monografii *Artystyczny, literacki i folklorystyczny paradygmat wczesnej twórczości Pantelejmona Kulisza* Iwowski badacz Wasyl Iwaszkiw omawia badania porównawczo-typologiczne Najmana, Pietrowa i Bagrij. Dodatkowo analizie zostaje poddany sposób porównania utworu Ludwiga Tiecka *Abdallah* i pierwszej powieści Kulisza pod względem motywu buntu syna przeciwko ojcowi (Івашків 2009: 134).

2.

Celem niniejszego artykułu jest zestawienie powieści *Michał Czarnysztenko, czyli Matorosja osiemdziesiąt lat temu* Kulisza z pierwszymi powieściami historycznymi Waltera Scotta (*Waverley; or, 'Tis Sixty Years Since* 1814 r., *Rob Roy* 1817 r.) pod względem poetyczności utworów, ich typologicznych podobieństw i intertekstualności, a także uchwycenie specyfiki historiozofii autorów oraz wyodrębnienie psychoanalitycznej warstwy utworów.

Dla analizy problemu historyzmu w powieściach Scotta i Kulisza ważne są badania Sergija Rodzewicza. Zwraca on uwagę, że utwór *Czarna Rada* to autorska wizja historyzmu będąca polemiką z przedstawioną przez Mikołaja Gogoła historią kozactwa w drugiej redakcji *Tarasa Bulby* (Родзевич 1932: XL). Próbą pokazania własnej wizji historii ukraińskiego narodu można też nazwać pierwszą powieść Kulisza. O możliwości takiej interpretacji utworu świadczy fakt korzystania przez autora z kronik historycznych, manuskryptów oraz innych dokumentów życia społecznego. Powołanie się na źródła historyczne jest przeciwwagą dla Gogolowskiej kreacji faktów historycznych na temat kozactwa.

Pobieżnie analizując utwór, można wysnuć wnioski, że Kulisz nie dokonuje porównania przeszłości ze współczesnością. Autorskie zamięrowanie do przeszłości i otwarta sympatia dla obyczajów pradziadów przeciwstawione zostają tworzeniu mitycznego „rusko-prawosławnego” świata kozactwa wykreowanego w drugiej redakcji *Tarasa Bulby*. Autor stara się zachęcić czytelnika do cieplejszego spojrzenia na stosunkowo niezbyt odległe czasy, które będą jednak wyraźnie kontrastować z teraźniejszością.

Autor powieści *Michał Czarnysztenko...* kształtuje własną wizję idei narodowej. Polega ona na interpretacji historii, która jest udokumentowana odpowiednimi źródłami. W kreacji własnej wizji historyzmu Pantelejmon Kulisz inspirował się twórczością anglojęzycznego pisarza — Scotta. W kontekście analizy tych relacji istotna jest postawa społeczna i podejście szkockiego powieściopisarza do historii własnego narodu. Do zapoznania się z owym aspektem twórczości Scotta nieprzydatne okazują się źródła radzieckie, gdyż radzieccy naukowcy „poszukiwali” idei nieprzystających do światopoglądu i realiów życia tego pisarza. Jedną z ważniejszych miał być koncept rozumienia ważności roli ludu w procesie historycznym oraz lekceważenie zmiany dynastii królewskich (Орлов 1960: 151). Nawet powierzchowna analiza powieści może doprowadzić do zupełnie innych wniosków, niż chcieliby uczeni radzieccy. W powieściach Scotta podkreślana jest bowiem znacząca rola jednostki historycznej. Bohatera pojedynczego, nie zbiorowego.

Zaliczenie powieści *Michał Czarnysztenko...* do grupy tekstów odpowiadających stylowi Scotta, byłoby zbyt dużym uproszczeniem. „Konflikt” historyczny, będący głównym wątkiem powieści, nie jest wydarzeniem o randze światowej czy chociażby regionalnej. Tematem powieści jest przygotowanie wojsk rosyjskich do wyprawy wojennej w celu odebrania księstwa Szlezvig (Dania). Rosyjski imperator, Piotr III, traktował tę wyprawę jako sprawę honoru, ponieważ księstwem władali jego przodkowie. Ostatnim był jego ojciec — książę Karl Fridrich Golsztajn-Gottopski, który był władcą tych ziem do czasu okupacji duńskiej. Badacze-historicy nazywają takie próby odbioru dawnych swoich ziem „awanturą heopolityczną”, która (gdyby się powiodła) zwiększyłaby tylko możliwość nowych konfliktów na zachodzie Imperium i wymagałaby tolerancji ze strony sąsiednich krajów — Prus, Kurlandii oraz Rzeczypospolitej (Мильников 2002: 181–182). Początkiem ogłoszonej w czerwcu 1762 roku wojny nie był zamach wojskowy: imperator zrzekł się korony a tron rosyjski objęła Katarzyna II.

W swojej powieści Kulisz opisuje pobór Ukraińców do wojska rosyjskiego. Główny bohater utworu — kancelista Michał Czarnyszenko — wstępuje jako najemca do wojska, aby uczestniczyć w przyszłej kampanii. Wpływ na jego decyzję ma perspektywa przyszłej sławy i zaszczytów — bohater pragnie dorównać swoim przodkom. Prowadzi to do otwartego konfliktu Czarnyszenki z ojcem, który stanowczo jest przeciwny zamiarom syna i przeklina go za jego upór. Epizod przeklęcia zbyt ambitnego Michała przywołuje skojarzenia z fragmentem obrazu Jean-Baptiste Greuze *La malédiction paternelle* (1777), na którym przedstawiono rekruta opuszczającego rodzinę i niezważającego na przekleństwa starego ojca. W powieści postępowanie bohatera zostaje ocenione niejednoznacznie: niektórzy bohaterowie uważają pobór za sprawkę szatana (pan Bardak), a inni widzą w nim szansę dla Michała, by w boju zasłużył na miano dobrego Kozaka (Szczerbyna).

Typologiczne podobieństwo srogiego ojca Czarnysza z postaciami tworzonymi przez Scotta widoczne jest nie w naśladowaniu, a w strukturze przejawów psychologicznych zachowań. Jest to główna przyczyna analogicznego postrzegania tych bohaterów. Osobliwość postaci srogich ojców w powieściach pisarza szkockiego i pisarza ukraińskiego uwiadacza się przy zastosowaniu metody archetypów. Równie ważne wydaje się zestawienie z informacjami biograficznymi, które dopełniają obrazu wylaniającego się z interpretacji archetypowej.

W porównaniu do omówień takich figur archetypowych jak Cień, Anima, Animus, Samość albo Wielka Macierz, Niemowlę czy Stary Mędrzec. Carl Jung praktycznie nie analizuje archetypu Ojca — jest to najwyżej okazjonalne odniesienie. Rosyjski tłumacz i popularyzator prac szwajcarskiego psychiatry Walerij Zelenśki tłumaczy tak niewielkie zainteresowanie archetypem Mężczyzny, niedopuszczalne dla naukowca, niedopracowaną i pobieżną analizą pierwiastka męskiego w pracach Sigmunda Freuda, a także pewnymi osobistymi kompleksami ojcowskimi (Зеленский 2004: 133–134). Tylko jedna praca Junga jest całkowicie poświęcona analizie roli ojca w rodzinie. Jest to nieduży artykuł *Znaczenie ojca w losie indywiduum* (Юнг 1997), który pochodzi z wczesnego okresu „psychoanalitycznego” kariery zawodowej psychiatry. W tekście tym Jung odwołuje się do swego ówczesnego nauczyciela, Freuda. W celu ukazania dominującego znaczenia władzy patriarchalnej w rodzinie analizuje kilka sytuacji klinicznych prowadzących do schorzeń nerwicznych u ludzi w różnym wieku. Wysuwa tezę, że rodzice często rujnują przyszłość swoich dzieci, próbując zrobić ich zakładnikami własnych kompleksów (Юнг 1997: 199). Badając demoniczną siłę wpływu rodziców-tyranów, psycholog zwraca uwagę na wypieranie strachu przed ojcowskimi wpływami w przyszłości. Jest to przyczyna infantylnej walki konstelacji i indywidualności. Jung zauważa także kreację archetypowego obrazu Ojca w utworach artystycznych. Podkreśla też, że przy analizie innych archetypów ważną rolę odgrywa wpływ zarówno zespołowej podświadomości, jak i osobistego doświadczenia.

Oprócz samych wspomnień Scotta jest wiele faktów biograficznych, które odtwarzają stosunki rodzinne, a które zawdzięczyć można biografom pisarza. Zagadnienie obszernie komentują życiorysy Scotta pióra Dawida Dajchesa i Hesketa Pirsona. Ojciec pisarza, który także miał na imię Walter, zrobił karierę prawnika i samodzielnie „wyszedł na ludzi” (pochodził z rodziny rolników). Został powiernikiem króla i wchodził w skład uprzywilejowanego koła szkockich prawników, w dodatku bardzo lubił swój zawód, był znany jako uczciwy i bezinteresowny człowiek. Badacze, odwołując się do *Dzienników* pisarza, zwracają uwagę na religijny fanatyzm jego ojca — prezbiteriańską gorliwość i srogość kalwińskich zasad,

które wprowadził jako element funkcjonowania rodziny Scottów (Пирсон 1978: 16). Młody Walter Scott nie akceptował wyznania ojca. Jego postępowanie wywoływało w przyszłym pisarzu wstręt do wyznawania wszelkiej religii. W przyszłości pisarz z wroгим nastawieniem będzie wspominał o srogości obrzędów kalwińskich, które pielęgnowano w jego rodzinie z woli ojca (Дайчак 1987: 18). Nie chciał pójść w ślady ojca — nie został prawnikiem, lecz poświęcił się pisarstwu.

Aleksandr Kulisz (ojciec Pantelejmona Kulisza) także odznaczał się srogością, zapalczywością i trudnym charakterem (wiadomo, że łatwo popadał w złość i gniew). Z tego też powodu nazywano go „gorącym Kuliszem”. Ludzie obawiali się jego „gorącego”, porywczego charakteru (Шенрок 1901: 5–6). Vladimir Szenrok dokonał interesującego badawczo opisu rodziny Kuliszów, koncentrując się na warstwie psychologicznej. Sposób przedstawienia losów Kuliszów świadczy o wyraźnie despotycznym charakterze Kulisza starszego: ojciec wzbudzał we własnym synu uczucie strachu, które sprawiało, że ten bał się nawet brzmienia jego głosu. Biograf ukraińskiego pisarza dochodzi do wniosku, że silny fizycznie ojciec był nieprzychylnie nastawiony i źle traktował Pantelejmona ze względu na jego słabe zdrowie (Шенрок 1901: 7). Przy czym należy jednak podkreślić, że Kulisz w swoich wspomnieniach pisze o ojcu jako człowieku kochającym rodzinę. Sam pisarz tłumaczy zapalczywość ojca: jego zdaniem winne jest pochodzenie i, zgodnie ze słowami Kulisza, Kozaka nie można schować w surdut prowincyjnego obszarnika.

Srogość to charakterystyczna cecha ojców w utworach obu pisarzy. Ten fakt można interpretować jako literackie przedstawienie wspomnień o własnych ojcach, co nie wydaje się nadużyciem. Warto wspomnieć choćby postać ojca Franka Osbaldistona, groźnego handlowca w powieści *Rob Roy*, który nie tolerował żadnych wymówek i sprzeciwów. Fragment, w którym Frank spotyka się z ojcem, można porównać do ostatniego spotkania Michała Czarnyszenki z sotnikiem. Komersant Osbaldiston przygotowuje syna do oddziedziczenia swojej posady, lecz syn bardziej interesuje się literaturą. Frank, podobnie jak i Michał, do ostatniej rozmowy z ojcem wierzy, że uda mu się przekonać głowę rodziny i wybrać własną drogę życiową:

If my father were suddenly summoned from life, what would become of the world of schemes which he had formed, unless his son were moulded into a commercial Hercules, fit to sustain the weight when relinquished by the falling Atlas? and what would become of that son himself, if, a stranger to business of this description, he found himself at once involved in the labyrinth of mercantile concerns, without the clew of knowledge necessary for his extraction? For all these reasons, avowed and secret, my father was determined I should embrace his profession; and when he was determined, the resolution of no man was more immovable.

(Scott 1995: 6–7)

Odmowa Franka w sprawie prowadzenia rodzinnego interesu oburza ojca, który w następstwie decyzji syna wypędza go z domu.

W obu utworach bezkompromisowy konflikt kończy się jednak pojednaniem. W utworze Scotta Osbaldiston przeprosza swojego syna za to, że planował go pozbawić spadku. Przedstawiona zostaje scena powrotu syna, który zbłądził. W powieści Kulisza zaś sotnik nad zwłokami syna prosi Boga o wybaczenie — dzięki temu gestowi ziemia przyjmuje prochy Czarnyszenki, a pokuta, którą wypełnia ojciec, ma charakter transcendentny.

W biografiach obu pisarzy odnaleźć można podobne wątki: obaj nie zgadzają się z wolą swoich ojców i wybierają własną drogą. Kulisz i Scott zostają pisarzami. Ich bunt przeciw ojcom i powstały na tym tle kompleks winy można zauważyć w powieściach *Rob Roy* i *Michał Czarnyszewko*...

Freud spóźniony powrót do ojca powiązał z pojawieniem się religii totemowej. Dana religia dopuszcza ofiarę, jaką synowie składają w postaci własnych ojców. W ten sposób zabójstwo ojca stało się społecznie i kulturowo akceptowalne, a ojcobójstwu towarzyszyły odpowiednie obrzędy. Projekcję winy syna za dokonane przestępstwo badacz odnajduje w starożytnej mitologii, wczesnych religiach oraz w chrześcijaństwie (Фрейд 2008: 437–438). Między totemową uczcą, rytualną ofiarą i chrześcijańską eucharystią jest stawiany znak równości. Ludożercze „praprzestępstwo”, które stanowi początek konfliktu ojciec–syn, w nowych warunkach symbolizuje zmianę religii „ojcowskiej” na „synowską”.

Jung dochodzi do wniosku, że europejski ideał wychowania jest oparty na patriarchalnym porządku. Silną pozycję, jako głowa rodziny, w owym układzie zajmuje ojciec a automatyczna akceptowalność patriarchy ma podłoże psychologiczne. Osłabienie tak mocnego związku od samego początku skazuje na porażkę daną relację (Юнг 1996: 296–297). Idea ta została zawarta w powieści Kulisza — klótnia syna z ojcem i odejście od zasad patriarchy zasadniczo zmieniają losy Michała.

Zdaniem Bagrija, księcia Bredwordina z debiutanckiej powieści W. Scotta *Waverley; or, 'Tis Sixty Years Since* można zestawzić z postacią pana Bardaka w powieści Kulisza (Барпий 1993: 178), jednak wymienione postacie zasadniczo różnią się od siebie. W powieści angielskiego pisarza książę Kozmo Komin Bradwordin jest dziedzicem szkockich księży i prowadzi życie samotnika w rodzinnym zamku. Pod pewnymi względami przypomina Oldbaka, który uciekł od zawodu prawnika, choć główną przyczyną nie wydaje się niechęć do tej ścieżki kariery, ale jego przekonania polityczne. Dlatego też po nieudanym powstaniu jako-bitów w 1715 roku był oskarżony o zdradę państwową. Główną cechą Kozmy Bradwordina stanowi jego pyszałkowatość: przesadnie popisuje się on własnym wykształceniem, jego język jest nasycony terminami łacińskimi, w swoich przemowach często odwołuje się do autorów starożytnych.

Książę stara się żyć zgodnie z posiadaną godnością. Jego wierność królestwu, patriarchalnej tradycji oraz reliktom przeszłości została opisana w sposób komiczny. Największym marzeniem księcia jest wprowadzenie w życie starego rodzinnego przywileju, który gwarantował członkom jego rodziny prawo do zdejmowania obuwia z nóg króla po stoczonym bitwie. Zależy mu na wysokiej pozycji swojego rodu, dlatego też przedstawia wiele lingwistycznych oraz heraldycznych argumentów, które przemawiają na korzyść herbu i prawdziwości szlacheckiego pochodzenia. Na każde napomknięcie dotyczące nielegalnego otrzymania przez jego przodków tytułu książęcego reaguje żywiołowo i jest gotów bronić honoru rodziny:

The Baron observed, he could not deny that 'the Bear, though allowed by heralds as a most honourable ordinary, had, nevertheless, somewhat fierce, churlish, and morose in his disposition (as might be read in Archibald Simson, pastor of Dalkeith's 'Hieroglyphica Animalium') and had thus been the type of many quarrels and dissensions which had occurred in the house of Bradwardine; of which', he continued, 'I might commemorate mine own unfortunate dissension

with my third cousin by the mother's side, Sir Hew Halbert, who was so unthinking as to deride my family name, as if it had been QUASI BEAR-WARDEN; a most uncivil jest, since it not only insinuated that the founder of our house occupied such a mean situation as to be a custodian of wild beasts, a charge which, ye must have observed, is only entrusted to the very basest plebeians; but, moreover, seemed to infer that our coat-armour had not been achieved by honourable actions in war, but bestowed by way of paranomasia, or pun, upon our family appellation, — a sort of bearing which the French call *armoires parlantes*, the Latins *arma cantantia*, and your English authorities canting heraldry, being indeed a species of emblazoning more befitting canterers, gaberlunzies, and such like mendicants, whose gibberish is formed upon playing upon the word, than the noble, honourable, and useful science of heraldry, which assigns armorial bearings as the reward of noble and generous actions, and not to tickle the ear with vain quodlibets, such as are found in jestbooks'. Of his quarrel with Sir Hew he said nothing more than that it was settled in a fitting manner. (Scott 2013: 85–86)

Pan Bardak jest zwolennikiem Siczy Zaporoskiej. Uważa, że to ona przyniesie niepodległość Ukrainie. Nienawidzi rosyjskiej administracji, a szczególnie jej przedstawiciela — Krzyżanowskiego. Nieuczciwość urzędnika państwowego powoduje, że pan Bardak nazywa go niemal antychrystem. Podobnie jak sotnik Czarnysz gromadzi starocie; jego fetyszem jest pamiątka rodzinna, tj. ogromna srebrna czara Hetmana Piotra Doroszenki. Przeznaczona jest ona tylko na ucztę z zaszczytnymi gośćmi. Do pana Bardaka należy podobno także księga o zwyczajach zaporoskich, która rozpoczyna się od słów: „Обычаи запорожские чудны, поступки хитры, речи и вымыслы остры и большей частью на насмешку похожи” („Obyczaje z Zaporozża są cudowne, postęпки chytne, mowy i wymysły strogie i w większości przypadków żart przypominające”). W uwagach Kulisz przez pomyłkę wskazuje, że jest to cytat z listu zaporoskiego kancelisty wojskowego Dmytra Romanowskiego z pracy *Historia Nowej Sieczy, czyli Ostatniego Kosza Zaporoskiego* ukraińskiego historyka Apolla Skalkowskiego (Кулиш 2008: 314). W rzeczywistości jest to cytat z opowieści byłego Zaporozżca Mykyty Korża, której fragmenty wydano w *Журнале Министерства народного просвещения* przez Skalkowskiego jako *Ustne opowieści o Noworosyjskim kraju* (Скальковский 1839: 186). Kulisz w uwagach do trzeciej części powieści pisze, że o osobnym wydaniu *Ustnej opowieści byłego Zaporozżca, mieszkańca Jekaterynosławskiej guberni i ujazdu, wsi Michajłowskiej, Nikity Leontjewicza Korża* (Устное повествование) dowiedział się w Odessie dopiero wtedy, gdy dostał tekst do redagowania (Кулиш 1843: 210–211). Dany cytat stał się mottem i innej powieści, tj. *Czajkowski* autorstwa Jewhena Hrebinki. Kulisz, kreując literacką postać Bardaka, ukazuje praobraz przyszłych ukraińskich obszarników. Zwraca także uwagę na gościnność tego pana, który nie pozbył się srogich obyczajów z Zaporozża, wydają się one barbarzyńskie nawet dla jego gości — Kozaków.

Bohater powieści Scotta nie chwali się swoim pochodzeniem i z szacunkiem traktuje Czarnyszenkę — dziedzica sławnych przodków — i szarego Kozaka Seredę. Nawet jego starania, by zatrzymać Kozaków na ucztę, nie wydają się komiczną zachcianką bogatego pana, a działaniami Kozaka pragnącego przestrzegać staroświeckiego obyczaju gościnności.

3.

Михайло Чарнишенко, czyli Малоросія осiemдзiesiąт lat temu jest z pozoru powieścią historyczną, która zawiera w swojej fabule indywidualne odautorskie traktowanie historii Ukrainy w drugiej połowie XVIII wieku. Zarówno Scott, jak i Kulisz tworzą własny mit historyczny. Obaj przedstawiają zamiłowanie do pamiątek rodzinnych oraz otwartą sympatię dla obyczajów przodków. Scott kompleksowo przedstawia historię własnej ojczyzny, przy czym wyraża przekonanie co do niezbędności istnienia zjednoczonego królestwa Wielkiej Brytanii, którego siły upatruje w kulturowo-politycznym połączeniu Szkocji i Anglii. Kulisz również zwraca uwagę na nieuniknioną utratę kozackiej wolności i niezbędności lojalnego przystosowania się do nowych warunków w Imperium.

Motywnie nieposłuszeństwa Michała oraz widocznie zarysowana opozycja ojciec–syn w powieści Kulisha to archetyp przedstawiający doświadczenia i przeżycia samego autora, które miały miejsce w wyniku konfliktów z rodzicami. Trudne charaktery srogich ojców — jako powtarzający się motyw powieści — tłumaczone są przez literackie przedstawienie wspomnień o rodzicach pisarzy, Aleksandrze Kulishu i Walterze Scocie (starszym).

W badanych i analizowanych utworach można zauważyć podobieństwa nie tyle na poziomie intertekstualności, co we wspólnym podłożu psychologicznym. Determinuje ono typologiczny charakter pierwszych powieści obu autorów.

Bibliografia

- Багрий Романи (1993), *Шлях сера Вальтера Скотта на Україну («Тарас Бульба» М. Гоголя і «Чорна рада» П. Куліша в світі історичної романістики Вальтера Скотта)*, Кнїв.
- Дайчес Дэвид (1987), *Сэр Вальтер Скотт и его мир: пер. с англ.*, Москва.
- Зеленский Валерий Всеволодович (2004), *Базовый курс аналитической психологии, или Юнгианский брeвиарий*, Москва.
- Івапків Василь (2009), *Художня, літературознавча і фольклористична парадигма ранньої творчості Пантелеймона Куліша*, Львів.
- Кулиш Пантелеймон (1843), *Михайло Чарнишенко, или Малоросія восемьдесят лет назад*, Киев.
- (2008), *Чорна рада. Михайло Чарнишенко*, Кнїв.
- Мыльников Александр (2002), *Петр III: Повествование в документах и версиях*, Москва.
- Нейман Борис (1927), *Кулиш і Вальтер Скотт*, „Збірник праць Комісії для видавання пам'яток новітнього письменства” № 53.
- Орлов Сергеевич Александр (1960), *Исторический роман Вальтера Скотта*, Горький.

- Петров Віктор (2013), *Вальтер-Скоттівська повість з української мови* [в:] *Розвідки*, Т. 1, Київ.
- Пирсон Хескет (1978), *Вальтер Скотт*, Москва.
- Родзевич Сергій (1932), «Тарас Бульба» як історична повість [в:] *Гоголь М., Твори*, ред. І. Лакизи, П. Филиповича, Київ.
- Скальковский Аполлон (1839), *Изустные предания о Новороссийском крае*, „Журнал Министерства народного просвещения” № 2.
- Архиепископ Херсонский и Таврический (ред.) (1842), *Устное повествование бывшего запорожца, жителя Екатеринославской губернии и уезда, села Михайловского, Никиты Леонтьевича Коржа*, Одесса.
- Фрейд Зигмунд (2008), *Тотем и табу* (Некоторые соответствия в душевной жизни дикарей и невротики) (1912–1913) [в:] *Собрание сочинений: [В 10 т.]* Т. 9, Москва.
- Шенрок Владимир Иванович (1901), *П. А. Кулиш: Биограф. очерк*, Киев.
- Юнг Карл Густав (1996), *Психотерапия сегодня* [в:] *Психология политики. Политические и социальные идеи Карла Густава Юнга*, ред. В. Зеленский, Санкт-Петербург.
- (1997), *Значение отца в судьбе отдельного человека* [в:] *Психоанализ детской сексуальности*, ред. В.А. Луков, Санкт-Петербург.
- Scott Walter (1995), *Rob Roy (1817)*, Wordsworth.
- (2013), *Waverley or 'tis Sixty Years Since (1829)* [online:] <<http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/w-scott/waverley.pdf>>, 1.01.2015.
-